

16. Ukhvala Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu [Ruling of the Supreme Anti-Corruption Court] vid 09.06.2020 po spravi № 760/10894/18. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89796421>. [in Ukrainian].
17. Shahynian A.C. (2001) Pryostanovlenye predvartelnogo sledstvyia [Suspension of preliminary investigation]: atoref. dyss. na soyskanye uchen. stepeny kand. yuryd. nauk. Tomsk. [in Russian].
18. Shyshman D.M. (2019) Obiznanist pidozriuvanoho pro rozpochate kryminalne provadzhennia yak obov'iazkova umova dlia zdiisnennia spetsialnogo dosudovoho rozsliduvannia (in absentia) [Awareness of the suspect of the initiated criminal proceedings as a prerequisite for a special pre-trial investigation (in absentia)]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo y pravo*. № 10. P. 179–183. doi: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.30>. [in Ukrainian].

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.37>

## ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

*Олег Кирбят'єв*

*кандидат юридичних наук, докторант*

*Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)*

*ORCID ID: 0000-0002-6949-7049*

**Анотація.** У статті досліджено ознаки суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Встановлено, що суб'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, залежно від конкретного виду злочину або кримінального проступку, можуть бути такі категорії осіб: 1) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та якій до вчинення цього суспільно небезпечного діяння виповнилося 16 років – для кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, ч. 4 ст. 345, ч. 1 ст. 347 КК України; 2) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення віком від 14 років – для злочинів, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України, ч. 2 ст. 347, ст.ст. 348–349 КК України; 3) фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише службова особа (ч. 2 ст. 343 КК України – у разі вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України, службовою особою з використанням свого службового становища).

**Ключові слова:** право, обов'язки, відповідальність, злочин, покарання, повага, працівники правоохоронних органів, професійна діяльність.

## ON THE ISSUE OF SUBJECTS OF CRIMES THAT ENCROACH ON THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

*Oleh Kyrbiatiev*

*Candidate of Law, Doctoral Student*

*National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)*

*ORCID ID: 0000-0002-6949-7049*

**Abstract.** The article examines the characteristics of the subjects of crimes that encroach on the professional activities of law enforcement officers. It is established that the subject of criminal offenses that encroach on the professional activities of law enforcement officers, depending on the specific type of crime or criminal offense, may be the following categories of persons: 1) a natural sane person who has committed a criminal offense and who has reached the age of 16 before committing this socially dangerous act – for criminal offenses under Articles 342, 343, Part 1 of Art. 345, part 4 of Art. 345, part 1 of Art. 347 of the Criminal Code of Ukraine; 2) a natural sane person who has committed a criminal offense at the age of 14 years – for crimes under Art. 2–3 of Art. 345 of the Criminal Code of Ukraine, Part 2 of Art. 347, Art. 348–349 of the Criminal Code of Ukraine; 3) a natural sane person who has committed a criminal offense at an age from which criminal liability may arise, the subject of which may be only an official (Part 2 of Article 343 of the Criminal Code of Ukraine – in the case of a criminal offense under Part 1 Article 343 of the Criminal Code of Ukraine by an official using his official position).

**Key words:** law, duties, responsibility, crime, punishment, respect, law enforcement officers, professional activity.

## DO KWESTII PODMIOTÓW PRZESTĘPSTW NARUSZAJĄCYCH W DZIAŁALNOŚĆ ZAWODOWĄ FUNKCJONARIUSZY ORGANÓW ŚCIGANIA

*Oleh Kyrbiatiev*

*kandydat nauk prawnych, doktorant*

*Narodowej Akademii Spraw Wewnętrznych (Kijów, Ukraina)*

*ORCID ID: 0000-0002-6949-7049*

W artykule zbadano oznaki podmiotów przestępstw naruszających działalność zawodową pracowników organów ścigania. Ustalono, że przedmiotem przestępstw naruszających działalność zawodową funkcjonariuszy organów ścigania, w zależności od konkretnego rodzaju przestępstwa lub wykroczenia, mogą być następujące kategorie osób: 1) osoba fizyczna, która popełniła czyn zabroniony i która przed popełnieniem tego czynu niebezpiecznego społecznie ukończyła 16 lat – w przypadku czynów zabronionych określonych w art. 342, 343, ust. 1 art. 345, ust. 4 art. 345, ust. 1 art. 347 Kodeksu Karnego Ukrainy; 2) osoba fizyczna, która popełniła czyn zabroniony w wieku od 14 lat – dla przestępstw przewidzianych w ust. 2-3 art. 345 Kodeksu Karnego Ukrainy, ust. 2 art. 347, art. 348-349 Kodeksu Karnego Ukrainy; 3) osoba fizyczna, która popełniła w wieku, od którego może wystąpić odpowiedzialność karna, czyn zabroniony, którego przedmiotem może być tylko urzędnik (ust. 2 art. 343 Kodeksu Karnego Ukrainy – w przypadku popełnienia wykroczenia karnego przewidzianego w ust. 1 art. 343 Kodeksu Karnego Ukrainy przez urzędnika z wykorzystaniem jego stanowiska służbowego).

**Słowa kluczowe:** prawo, obowiązki, odpowiedzialność, przestępstwo, kara, szacunek, funkcjonariusze organów ścigania, działalność zawodową.

**Wstęp.** Суб'єктивні ознаки будь-якого злочину чи кримінального проступку складаються з двох обов'язкових ознак: суб'єкта кримінального правопорушення та суб'єктивної сторони. Розпочнемо наше дослідження саме із суб'єкта кримінального правопорушення.

Без сумніву, роль суб'єкта кримінального правопорушення в усій картині вчинення суспільно небезпечного діяння є головною, адже саме він своїми незаконними діями (або бездіяльністю) порушує поставлені під охорону КК суспільні відносини та таким чином змушує державу реагувати на таку асоціальну поведінку за допомогою найбільш радикальних заходів впливу – кримінально-правових.

З огляду на викладене, варто спробувати провести дослідження суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, що і є метою цієї статті.

**Стан дослідження.** Методологічним підґрунтям для досягнення проголошеної мети є наукові праці українських учених: П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, В.С. Батиргарєєвої, І.Г. Богатирьова, В.М. Бурдіна, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, В.К. Гришука, Н.О. Гуторової, Л.М. Демидової, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.М. Джузи, О.О. Дудорова, О.О. Житного, В.П. Ємельянова, В.М. Карчевського, О.В. Козаченка, М.Й. Коржанського, В.В. Кузнецова, В.М. Куца, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, С.Я. Лихової, В.К. Матвійчука, П.С. Магішевського, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Ю.В. Нікітіна, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.М. Трубникова, В.О. Тулякова, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, Г.В. Чеботарьової, В.В. Шаблістого, В.І. Шакуна, С.С. Яценка та багатьох інших. Разом із тим особливості суб'єктів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є фактично недослідженою проблемою.

**Основна частина.** З філософської точки зору більшість дослідників наводять два варіанти розуміння суб'єкта злочину: у широкому, загальному значенні під ним розуміється індивідуум, який скоїв злочин, а у вузькому під суб'єктом злочину розуміється особистість, яка може нести кримінальну відповідальність. Треба також зазначити, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Якщо індивідууми об'єднуються в групу для скоєння злочину, якщо вони приймають колективні рішення, кримінальна відповідальність буде особистісною, а скоєння злочину в складі групи буде розглядатися як обставина, що збільшує провину. Щодо встановлення віку кримінальної відповідальності, то в цьому разі потрібно враховувати результати досліджень вікової психології, фізіології та педагогіки (Shandra, 2014: 142).

З наведеного випливає, що філософія права розглядає суб'єкт злочину або кримінального проступку як індивідуума, який вчинив суспільно небезпечне діяння, визначене законодавцем як кримінальне правопорушення, та який здатен нести кримінальну відповідальність.

У подібному значенні суб'єкт злочину або кримінального проступку розглядається і у кримінальному праві України. На відміну від розглянутих вище обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення, поняття «суб'єкт» закріплене на законодавчому рівні та майже не викликає дискусій у науковому середовищі. Так, законодавець присвятив суб'єкту кримінального правопорушення окремий IV розділ Загальної частини КК України «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт кримінального правопорушення)».

У ст. 18 КК України «Суб'єкт кримінального правопорушення» детально розкривається зміст указанного поняття. Так, у ч. 1 цієї норми встановлено, що суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність.

Таким чином, категорія «суб'єкт кримінального правопорушення» має тріадичну структуру, яка складається з таких обов'язкових ознак, як необхідність бути фізичною особою, досягнення певного віку та осудність. Розглянемо детальніше ці обов'язкові ознаки.

У сучасному суспільстві той факт, що суб'єктом будь-якого злочину або кримінального проступку може бути лише людина майже не викликає жодних роздумів або, тим більше, сумнівів. Таке положення сприймається як константа кримінального права, адже виключно індивіду притаманна свідомість, а отже, тільки йому можуть бути властиві такі суб'єктивні ознаки, як вина, мотив, мета та психоемоційний стан.

Незважаючи на це, протягом історичного розвитку людство переживало часи, коли суб'єктом складу злочину формально могли визнаватися інші живі (або ж навіть неживі) істоти. Наприклад, як указує В.К. Грищук, у 1408 році у французькому місті Нант було засуджено свиню до смертної кари через повішення за вбивство п'ятирічного хлопчика. Поросят конфісковано на користь суду. Неодноразово суд у Парижі притягував свиней до відповідальності. Дільниця в Парижі, де виконувались вироки щодо свиней, донині має назву «Повішена свиня» (Hryshchuk, 2019: 272).

Пояснити подібні «справи» досить легко: людина намагалася абстрагуватися від внутрішньої пережитої трагедії та таким чином сублімувала свою негативну енергію на тварин, яких вважала винними. Крім того, за допомогою таких дій людина намагалася продемонструвати, що саме людина є царем природи, тому жарт з нею – погана ідея.

Як зауважує М.А. Любавіна, у середні віки не тільки тварини підлягали засудженню, підсудним міг стати навіть неживий предмет. Цікавим є такий історичний факт: 15 травня 1593 р. у м. Угличі було вбито цесаревича Дмитра – молодшого сина Івана Грозного, на набатний дзвін дзвону збіглися люди, які жорстоко розібралися з убивцями; Борис Годунов наказав покарати всіх учасників самосуду, в тому числі і дзвін, його зняли з дзвіниці, відрубали вухо, на якому він висів, вирвали язика, покарали двадцятьма ударами батогами та відправили на заслання до м. Тобольська, де він і перебуває нині (Liubavina, 2014: 5).

Зрозуміло, що сам дзвін не міг бути суб'єктом кримінального правопорушення, проте в такий спосіб майбутній московський цар продемонстрував свою владу та могутність. Сам же дзвін став символом цієї влади.

Натепер подібні рішення розглядаються як прояв дикості в демократичному суспільстві. Факт того, що «головою діючою особою», яка посягає на об'єкт кримінального правопорушення, виступає людина, є очевидним.

Разом із тим виникають жваві дискусії щодо можливості визнання суб'єктом кримінального правопорушення не тільки фізичної, але і юридичної особи. З цього приводу П.Л. Фріс звертає увагу на те, що в ситуації розвитку та зміцнення в країні деяких видів злочинності (організованої, проти екологічної безпеки, економічної та ін.), це питання набуває неабиякого значення. Це було б не тільки логічним, оскільки пов'язано з нормативним закріпленням відповідальності за ці види злочинної діяльності, а й дало б змогу припинити діяльність заборонених законом угруповань (напр., не передбачених законом воєнізованих формувань і груп та ін.). При цьому принцип особистої відповідальності не може бути порушений. До кримінальної відповідальності в будь-якому разі насамперед повинна притягатись фізична особа, винна у скоєнні конкретного злочину. Реалізація принципу особистої відповідальності не завжди приводить до вирішення завдань, які стоять перед кримінальним законодавством. Юридичні особи, через які вчинялись злочини, залишаються базою для подальшої злочинної діяльності, яка часто не припиняється з притягненням до кримінальної відповідальності фізичних осіб. Завжди знаходиться претендент на звільнене місце, який його й посідає. Якби діяльність юридичної особи була заборонена, обмежена і т. ін., була б ліквідована реальна база (і часто передусім матеріальна) організованої злочинності, що стало б фактором попередження нових злочинних проявів. Злочинно може визнаватися партія, громадська організація, відповідна господарська структура та т. ін. Звичайно, про це може йтися лише у випадках, коли злочинні організації прикривають свою діяльність або діють у легальних формах (що найчастіше і робиться) (Fris, 2017: 144–145).

Справді, подібні роздуми є цікавими та заслуговують на увагу. Проте водночас постає питання наявності в діях юридичної особи такої обов'язкової суб'єктивної ознаки складу будь-якого кримінального правопорушення, як вина, яка, як відомо, також є категорією персоніфікованою та притаманна фізичній особі.

Отже, вдалість рішення щодо визнання як суб'єкта кримінального правопорушення юридичної особи априорі приречене на дискусійність, адже містить як низку переваг, так і купу недоліків. З іншого боку, подібна дискусійність не заважає низці європейських країн визнавати юридичну особу суб'єктом злочину або кримінального проступку. Ба більше, прийняття подібного рішення не виключене і в Україні, адже останнім часом це питання в науковому середовищі еволюціонувало з повного супротиву до обережних дискусій.

Наслідком такої еволюції кримінально-правової свідомості стало прийняття законодавцем Закону України від 23 травня 2013 року № 314–VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» (On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Implementation of the Action Plan on Liberalization of the Visa Regime for Ukraine by the European Union Regarding the Liability of Legal Entities, 2013), згідно з яким КК України було доповнено розділом XIV<sup>1</sup> «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

У названому розділі законодавець передбачив три види заходів кримінально-правового характеру (штраф, конфіскацію майна, ліквідацію юридичної особи), що можуть бути застосовані до юридичних осіб, указаних у ст. 96<sup>4</sup> КК України, в разі наявності певних підстав, до яких законодавець відносить: вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у ст.ст. 109, 110, 113, 146, 147, 159<sup>1</sup> (ч.ч. 2–4), 160, 209, 255, 260, 262, 306, 343, 345, 347, 348, 349, 368<sup>3</sup> (ч.ч. 1–2), 368<sup>4</sup> (ч.ч. 1–2), 369, 369<sup>2</sup>, 376–379, 386, 436, 437, 438, 442, 444, 447; незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків

щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368<sup>3</sup>, частинах першій і другій статті 368<sup>4</sup>, статтях 369 і 369<sup>2</sup> КК України; вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 258–258<sup>5</sup> КК України.

Проте наявність цих законодавчих положень не свідчить про те, що суб'єктом кримінального правопорушення може бути юридична особа, адже, по-перше, як зазначалося вище, відповідно до ст. 18 КК України суб'єктом кримінального правопорушення може бути виключно фізична особа; по-друге, до юридичних осіб застосовуються не покарання, перелік яких міститься у ст. 51 КК України, а заходи кримінально-правового характеру, вказані у ст.ст. 96<sup>6</sup>–96<sup>9</sup>; і по-третє, відповідно до ст. 2 КК України закон не передбачає жодних підстав притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності, адже юридична особа, згідно зі ст. 11 КК України, априорі не може вчинити кримінального правопорушення.

Таким чином, суб'єктом кримінальних правопорушень у вигляді посягання на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як і будь-яких інших злочинів або кримінальних проступків, може бути виключно фізична особа, якою, як зауважує К.М. Оробець, визнається людина – громадянин України, особа без громадянства, іноземець, на якого за міжнародними зобов'язаннями України не поширюються правила екстериторіальності, – яка вчинила суспільно небезпечне діяння (в такому разі передбачене ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України – прим.) і підлягає відповідальності за КК України (Оробets, 2013: 113).

Наступною обов'язковою ознакою будь-якого суб'єкта кримінального правопорушення (у тому числі і передбаченого ст.ст. 342, 343, 345, 347–349 КК України) є його осудність. Поняття осудності закріплене у ст. 19 КК України (Criminal Code of Ukraine, 2001) та розкривається як здатність фізичної особи усвідомлювати свої дії під час вчинення нею кримінального правопорушення та можливість керувати ними.

Узагалі ж осудність – це нормальний стан психічно здорової людини. Існує презумпція психічного здоров'я: кожна особа вважається такою, яка не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлена на підставах і в порядку, передбачених законом. Якщо виникає сумнів із приводу осудності, органи досудового розслідування чи суд призначають судово-психіатричну експертизу. Особа повинна бути визнана судом осудною чи неосудною не взагалі, а лише стосовно діяння, що їй інкримінується (Shuval'ska, 2011: 119).

Крім того, ст. 19 КК України (Criminal Code of Ukraine, 2001) передбачає, що в разі якщо в момент скоєння злочину або кримінального проступку особа не перебувала у стані осудності, то вона не підлягає кримінальній відповідальності, проте в разі винесення судом відповідного рішення до неї можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру. У разі ж, якщо в момент вчинення кримінального правопорушення суб'єкт був осудним, проте до постановлення судом вироку захворів на психічну хворобу, через яку став неосудним, він не може підлягати покаранню до моменту одужання (однак до такої фізичної особи, як і в попередньому випадку, можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру).

Погоджуємось із думкою Л.Р. Шувальської, що зі станом осудності пов'язане й досягнення (реалізація) мети покарання. Згідно із законом, «покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами». Тільки осудна особа здатна правильно усвідомлювати сутність вчиненого злочину, а отже, і розуміти обґрунтованість і справедливність призначеного покарання. Лише за таких умов призначене покарання багато в чому визначає подальшу поведінку засудженого, спонукає його не вчиняти нових злочинів. Важливість установлення осудності зумовлена тим, що осудність – це юридична передумова вини, а без доведення вини не може бути кримінальної відповідальності й покарання (Shuval'ska, 2011: 119).

Справді, в демократичній країні особа, визнана судом у момент вчинення кримінального правопорушення неосудною, не може і не повинна бути притягнута до кримінальної відповідальності, адже подібні рішення суперечитимуть такому галузевому принципу кримінального права, як принцип відповідальності за наявності вини.

Додамо, що суб'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як і будь-яких інших суспільно небезпечних діянь, визнаних КК України як злочинів або кримінальних проступків, може бути і обмежено осудною особою (тобто фізичною особою, яка під час вчинення кримінального правопорушення через наявний у неї психічний розлад не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними). У такому разі суд враховує названу обставину у разі призначення покарання, яка (обставина), крім того, може стати підставою для застосування примусових заходів медичного характеру (Criminal Code of Ukraine, 2001).

Останнім обов'язковим атрибутом суб'єкта кримінального правопорушення є досягнення ним певного віку.

Зрозуміло, що загалом під віком розуміється певний проміжок часу, який минув з моменту народження людини. Проте таке розуміння є досить поверхневим та не відбиває всю сутність цього поняття.

На дисертаційному рівні це питання було проаналізоване О.А. Плашовецьким, який виокремив розуміння поняття «вік особи» у широкому та у вузькому розумінні. Так, під віком особи в широкому значенні, на думку вченого, слід розуміти календарний період починаючи від дня народження до будь-якого хронологічного моменту в її житті. У вузькому значенні – це календарний період психофізіологічного стану особи, з яким пов'язані біологічні, соціально-психологічні та юридичні зміни та наслідки. Кримінально-правове значення віку пов'язане не тільки з інститутом суб'єкта злочину, а й з інститутом потерпілого від злочину (Plashovetskyi, 2013: 11).

У КК України законодавець скоріше розглядає вік суб'єкта кримінального правопорушення саме в широкому розумінні та пов'язує можливість настання кримінальної відповідальності саме з календарним періодом,

який минає з часу народження суб'єкта до досягнення ним певного хронологічного моменту, який закон визначає як «досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Натомість аналіз поняття «вік особи» у вузькому розумінні більшою мірою проводиться в науковій сфері та перед прийняттям державою рішення щодо встановлення того чи іншого віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Важко не погодитись із думкою О.В. Смаглюка та А.А. Павловської, що запровадження вікових меж кримінальної відповідальності зумовлене наявними у конкретному суспільстві уявленнями про набуття більшістю його членів здатності розуміти суспільний характер своїх дій та їх наслідків (у тому числі суспільно небезпечних) із моменту досягнення певного віку (Smahliuk et al., 2015: 182).

Зрозуміло, що кожний індивід є унікальним, проте виокремлення універсального моменту, з якого середньостатистична особа в повному обсязі здатна усвідомлювати суспільно небезпечний характер власних дій та передбачати їх наслідки, є необхідним рішенням, яке ґрунтується на такому принципі кримінального права, як відповідальність особи за наявності вини.

Будучи однією з основ проблеми суб'єкта злочину, вік кримінальної відповідальності як у нашій державі, так і в багатьох країнах світу досить динамічний. Ця обставина, як зауважує О.А. Плашовецький, пояснюється, передовсім, волею законодавця, який виходить із відповідних історичних умов розвитку суспільства і кримінальної політики держави по боротьбі зі злочинністю на відповідних етапах його розвитку. При цьому, встановлюючи вік кримінальної відповідальності, законодавець враховує дані медицини, психології, педагогіки та інших наук, а також виходить з типових для більшості підлітків умов їхнього розвитку і формування на різних стадіях життєвого шляху (Plashovetskyi, 2013: 391).

Протягом різних історичних періодів вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, неодноразово змінювався. Наприклад, ст. 40 російського Кримінального уложення 1903 р. (яке лише частково набрало чинності) передбачало, що не ставиться у провину злочинне діяння, вчинене малолітньою особою, яка досягла десяти років, а у ст. 41 закріплювалось, що не ставиться у провину злочинне діяння, вчинене неповнолітнім від десяти до сімнадцяти років, який не міг усвідомлювати властивості та значення вчиненого ним або керувати своїми проступками (Shandra, 2014: 142). До таких категорій осіб, як правило, застосовувались певні специфічні кримінально-правові заходи впливу (наприклад, віддання під нагляд батькам, поміщення до виховних виправних закладів тощо), але в окремих випадках особи віком від 14 до 17 років могли підлягати кримінальній відповідальності майже на загальних засадах.

Натепер законодавець дещо інакше розглядає питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Так, відповідно до ст. 22 КК України кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років (Criminal Code of Ukraine, 2001).

Це положення є загальним правилом, проте в окремих випадках, як і в розглянутих нормах Уложення 1903 р., особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності у молодшому віці. У ч. 2 ст. 22 КК України законодавець визначив вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких особа підлягає кримінальній відповідальності віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Такі винятки пояснюються тим, що перелічені в ч. 2 ст. 22 КК України кримінальні правопорушення несуть найвищий ступінь суспільної небезпеки, а отже, держава змушена звернутися до найбільш жорсткого заходу впливу, що виражається у притягненні особи до кримінальної відповідальності.

З наведеного випливає, що за вчинення окремих злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, кримінальна відповідальність настає з чотирнадцятирічного віку. Зокрема, йдеться про такі злочини, як умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 2 ст. 345), умисне заподіяння працівникові правоохоронного органу або його близьким родичам тяжкого тілесного ушкодження у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків (ч. 3 ст. 345), умисне знищення або пошкодження майна, що належить працівникові правоохоронного органу чи його близьким родичам, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівником правоохоронного органу (у тому числі у минулому), шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або такі дії зі знищення або пошкодження майна вказаної категорії осіб, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 347), посягання на життя працівника правоохоронного органу (ст. 348), захоплення працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349).

Додамо, що для неповнолітніх суб'єктів будь-якого кримінального правопорушення (у тому числі і суспільно небезпечних діянь, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів) законодавцем передбачені певні особливості в частині притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності та призначення покарання, що задекларовані у розділі XV Загальної частини КК України.

Крім описаного у ч. 1 ст. 18 КК України суб'єкта кримінального правопорушення, законодавець виокремлює також «спеціального суб'єкта кримінального правопорушення», яким відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Спеціальні ознаки суб'єктів злочину мають різний правовий зміст, що виражається в правовому статусі (покладання правових обов'язків щодо забезпечення обороноздатності країни, здійснення правосуддя), професійній діяльності, що виконується, фізичних властивостях особи і наявності родинних відносин, особливостях здійснення злочинних дій. У цьому зв'язку за способом закріплення у статтях Особливої частини КК спеці-

альних суб'єктів злочину можна розділити на фактичних і нормативних. До фактичних спеціальних суб'єктів належать особи, спеціальні характеристики яких закріплені в кримінальному законі за допомогою опису ознак об'єктивної сторони злочину, які дозволяють зробити висновок про обмеження криміналізації діяння кола суб'єктів, що володіють спеціальними властивостями. До нормативних спеціальних суб'єктів належать особи, вимоги до статусу й інші характеристики яких чітко викладені в диспозиції відповідної кримінально-правової норми (Smahliuk et al., 2015: 13–14).

Історичний аналіз кримінально-правових норм зі спеціальним суб'єктом і з'ясування їхньої соціальної зумовленості дає змогу стверджувати, що коло злочинів зі спеціальним суб'єктом не є раз і назавжди чітко визначеним, воно постійно змінюється у бік збільшення чисельності таких діянь у КК. При цьому у кримінальному законодавстві України міститься багато складів злочинів зі спеціальним суб'єктом, які з розвитком суспільних відносин були декриміналізовані. Водночас простежується тенденція до розширення кола складів злочину зі спеціальними суб'єктами і збільшення їх кількості, особливо за рахунок диференціації такого виду спеціального суб'єкта, як службова особа, що свідчить про існування стійкої законодавчої тенденції до спеціалізації підстав кримінальної відповідальності (Osadcha, 2015: 16).

Дослідивши диспозиції ст.ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України, нами було встановлено, що як обов'язкова ознака спеціальний суб'єкт передбачений лише для такого складу кримінального правопорушення, що посягає на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, як випливає з будь-якої форми службовою особою з використанням свого службового становища на працівника правоохоронного органу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків або добитися прийняття незаконного рішення (ч. 2 ст. 343 КК України).

Спеціальним суб'єктом названого кримінального проступку виступає службова особа. Нагадаємо, відповідно до ч.ч. 3–4 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Крім того, службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів (Criminal Code of Ukraine, 2001).

**Висновки.** З викладеного вище випливає, що суб'єктом кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, залежно від конкретного виду злочину або кримінального проступку, можуть бути такі категорії осіб:

1) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення та якій до вчинення цього суспільно небезпечного діяння виповнилося 16 років – для кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, ч. 4 ст. 345, ч. 1 ст. 347 КК України;

2) фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення віком від 14 років – для злочинів, передбачених ч.ч. 2–3 ст. 345 КК України, ч. 2 ст. 347, ст.ст. 348–349 КК України.

3) фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише службова особа (ч. 2 ст. 343 КК України – у разі вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 343 КК України, службовою особою з використанням свого службового становища).

#### Список використаних джерел:

1. Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів закладів вищої освіти. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Любавина М.А. Суб'єкт преступления : учебное пособие. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2014. 60 с.
4. Оробець К.М. Суб'єкт незаконного зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом: кримінально-правові та кримінологічні особливості. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 112–119.
5. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 24 с.
6. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2017. 18 с.
7. Плашовецький О.А. Поняття віку особи та його диференціація в кримінальному праві. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 10. С. 389–392.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України від 23.05.2013 року № 314–VII. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#n6>.
9. Смаглиук О.В., Павловська А.А. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб'єкта злочину. *Вісник Кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 181–186.
10. Терентьев В.І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2003. 22 с.
11. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.
12. Шандра Б.Б. Філософське дослідження злочину в контексті об'єкта та суб'єкта злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Випуск 5-2. Том 2. С. 141–144.
13. Шувальська Л.Р. Проблема суб'єкта злочину та його психології у кримінальному праві. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Випуск 578. *Правознавство*. С. 118–122.

#### References:

1. Hryshchuk, V.K. (2019). Kryminalne pravo Ukrainy [Criminal law of Ukraine]. Zahalna chastyna: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv, doktorantiv, nauk.-ped. pratsivnykiv yuryd. fak. zakl. vyshch. osvity. Vydannia 2-he, zminene ta dopovnene. Lviv. 666 p. [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. No. 2341-III [in Ukrainian].
3. Liubavina, M.A. (2014). Subekt prestupleniia: uchebnoe posobie [Subject of the crime]. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskii iuridicheskii institut (filial) Akademii Generalnoi prokuratury Rossiiskoi Federatsii. 60 p. [in Russian].
4. Orobets, K.M. (2013). Subiekt nezakonnoho zainiattia rybnym, zvirynym abo inshym vodnym dobuvnym promyslom: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni osoblyvosti [Subject of illegal employment in fish, animal or other water extractive industry: criminal law and criminological features]. *Biuletyn Ministerstva yustytysii Ukrainy*. No. 4. Pp. 112–119 [in Ukrainian].
5. Osadcha, A.S. (2015). Spetsialnyi subiekt zlochyну: henezys, funktsii, problemy kvalifikatsii [Special subject of the crime: genesis, functions, qualification problems]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv. 24 p. [in Ukrainian].
6. Plashovetskyi, O.A. (2017). Kryminalno-pravova dyferentsiatsiia viku [Criminal-legal differentiation of age]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Lviv. 18 p. [in Ukrainian].
7. Plashovetskyi, O.A. (2013). Poniattia viku osoby ta yoho dyferentsiatsiia v kryminalnomu pravi [The concept of age and its differentiation in criminal law]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*. Vyp. 10. Pp. 389–392 [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vykonannia Planu dii shchodo liberalizatsii Yevropeiskym Soiuzom vizovoho rezhymu dlia Ukrainy stosovno vidpovidalnosti yurydychnykh osib [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Implementation of the Action Plan on Liberalization of the Visa Regime for Ukraine by the European Union Regarding the Liability of Legal Entities]: Zakon Ukrainy vid 23.05.2013 roku No. 314–VII [in Ukrainian].
9. Smahliuk, O.V., Pavlovska, A.A. (2015). Dosiahnennia viku kryminalnoi vidpovidalnosti yak oznaka nepovnlitnoho subiekta zlochyну [Reaching the age of criminal responsibility as a sign of a juvenile offender]. *Visnyk Kryminalnoho sudochynstva*. No. 2. Pp. 181–186 [in Ukrainian].
10. Terentiev, V.I. (2003). Vidpovidalnist spetsialnoho subiekta zlochyну za kryminalnym pravom Ukrainy [Liability of a special subject of crime under the criminal law of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Odesa. 22 p. [in Ukrainian].
11. Fris, P.L. (2017). Kryminalne pravo Ukrainy [Criminal law of Ukraine]. Zahalna chastyna: pidruchn. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Vyd. 3-tie, dop. i pererob. Odesa: Feniks. 468 p. [in Ukrainian].
12. Shandra, B.B. (2014). Filosoфске doslidzhennia zlochyну v konteksti obieкта ta subiekta zlochyну [Philosophical study of crime in the context of the object and subject of the crime]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vypusk 5-2. Tom 2. Pp. 141–144 [in Ukrainian].
13. Shuvalska, L.R. (2011). Problema subiekta zlochyну ta yoho psykhologhii u kryminalnomu pravi [The problem of the subject of the crime and its psychology in criminal law]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*. Vypusk 578. *Pravознаvstvo*. Pp. 118–122 [in Ukrainian].